

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

Бібліотеки України для дітей: 1991-2011 рр.

Програма

Київ 2013

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

**Бібліотеки України для дітей:
1991-2011 рр.**

Програма

Київ 2013

ББК 78.349.5

Б 59

УДК 023

Бібліотеки України для дітей: 1991-2011 рр. : програма / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Л. П. Каліберда, Н. О. Новікова. — К., 2013. — 12 с.

Програма наукового дослідження розкриває актуальність теми, об'єкт, предмет, завдання дослідження, його наукове і практичне значення, хронологічні межі, історіографію питання, основну тематику розділів, зв'язок з попереднім дослідженням «Історія розвитку бібліотек України для дітей XIX ст.–1991 рр.», проведеним НБУ для дітей.

Керівник дослідження: А. І. Гордієнко

Виконавці програми: Л. П. Каліберда, канд. іст. наук, доцент,

Н. О. Новікова, канд. пед. наук, доцент.

Програма затверджена із змінами та доповненнями Вченою радою Національної бібліотеки України для дітей 04. 12. 2013 р. Протокол № 10.

1. Вступ

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство ставить підвищені вимоги до дитячих бібліотек як учасників розбудови національної системи освіти та виховання. Понад столітня історія українських дитячих бібліотек довела їх життєздатність, благородне служіння суспільству у справі поширення знань, виховання підрастаючого покоління. Дослідження історії дитячих бібліотек України періоду XIX ст. – 1991 рр., проведене Національною бібліотекою України для дітей, розкрило їх багатогранну діяльність у різні історичні періоди, внутрішні і зовнішні фактори, які впливали на трансформацію функцій бібліотек, завдання і напрями діяльності.

У роки незалежності зміна соціального і економічного устрою держави трансформували всі сфери суспільного життя. Закономірно, що такі вагомні фактори вплинули на діяльність бібліотек для дітей і висунули на перший план гуманістичну, інформаційну, культурно-рекреаційну, естетичну, комунікативну, освітньо-педагогічну функції, що актуалізує потребу спеціальних досліджень ролі і місця дитячих бібліотек у демократичному суспільстві і новій соціокультурній ситуації.

За двадцять років незалежності бібліотеки України для дітей зберегли кращий світовий і вітчизняний досвід бібліотечної практики і, разом з тим, набули нових рис, нового досвіду з обслуговування дітей книгою, забезпечення інтелектуальної та інформаційної свободи, вільного доступу до інформації, залучення дітей до користування електронними ресурсами. Трансформувалися типи, статус, функції, завдання і напрями діяльності дитячих бібліотек, які вирішують масштабні завдання інноваційного характеру відповідно до ціннісних орієнтирів сучасного суспільства сталого розвитку, що безперечно актуалізує проблему вивчення і узагальнення набутого за двадцять років незалежності нового досвіду роботи дитячих бібліотек.

У попередньому дослідженні Національної бібліотеки України для дітей, проведеному спільно з обласними дитячими бібліотеками, розкрито історію дитячих бібліотек, висвітлено у наукових виданнях і публікаціях їх багатий потенціал та величезний вплив на формування позитивної суспільної думки щодо національної культури. Бібліотечна історія доводить, що дитячі бібліотеки забезпечували духовну єдність поколінь, виховували у дітей повагу до батьків, учителів, рідної мови, історії і культури свого та інших народів, залучали дітей до книги, а через книгу —

до надбавь світової культури, спрямовували свою роботу на передавання знань і досвіду людства наступним поколінням.

Дослідження історії бібліотек України для дітей за XIX ст. – 90-ті роки XX ст., тенденцій розвитку системи бібліотечного обслуговування дітей у єдності з історією бібліотечного і просвітницького руху має важливе не тільки наукове, але й практичне значення. Матеріали дослідження висвітлювалися в публікаціях науковців НБУ України для дітей, а також опубліковані у таких виданнях: Погребняк Г.І. «Становлення та розвиток дитячих бібліотек України» (друга половина XIX ст.–1940 р.); Новікова Н.О. «Дитячі бібліотеки в культурі України другої половини XX століття»; Ашаренкова Н.Г., Гільманова Л.В. «Робота з читачами дитячих бібліотек України у повоєнні роки»; «Історія розвитку бібліотек України для дітей. 1960–1974 рр.»; «Історія розвитку бібліотек України для дітей. 1975–1991 рр.»; Душенчук Н.Г., Чачко С.О. «Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України» (1960–1975 рр.); Душенчук Н.Г., Петренко О.Б. «Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України» (1976–1991 рр.); Погребняк Г.І. «Організаційно-методична діяльність бібліотек України для дітей» (1946–1976 рр.), Погребняк Г.І. «Організаційно-методична діяльність бібліотек України для дітей» (1976–1991 рр.); Гажаман Н.О., Красножон В.М., Дяченко Н.С. «Бібліографічна діяльність бібліотек України для дітей» (1960–1974 рр.) та ін.

Проте аналіз, узагальнення і висвітлення діяльності дитячих бібліотек у подальший період у контексті, і в продовження вже здійсненого ретроспективного дослідження, і з позиції історичної ретроспективи та об'єктивності має на меті висвітлити зв'язок епох, історичних періодів, порівняти й розкрити як характерні тенденції минулих десятиліть, так і еволюцію функцій за роки незалежності, показати самовіддану роботу бібліотекарів на ниві освіти, культури, виховання дитини як громадянина і патріота своєї незалежної держави.

Стислий опис стану проблеми. Діяльність бібліотек для дітей означеного періоду дослідження висвітлювалася на сторінках спеціальної преси, у наукових збірниках, монографіях, в електронних ресурсах, на веб-сайтах бібліотек. Чималий інтерес для дослідників являють роботи науковців і практиків бібліотечної справи, в яких йдеться про досвід роботи бібліотек, спрямований на залучення дітей до книги, бібліотек, духовних джерел, тих пластів культурної спадщини, що відроджують прагнення людської душі до Вічного, світлого, досконалого, людяності й краси. Так, цій меті слугує комплексна програма Рівненської державної обласної бібліотеки для дітей «Через маленьку книгу — у великій світ»,

статті Лісової Л. Бібліотека і книга в процесі духовного становлення громадянина / Л. Лісова // Світ дит. б-к. – 2006. – №4. – С.45-46; Кулик Є. ... що поєднує усіх і дає право на індивідуальність / Є. Кулик // Бібліосвіт. – 2008. – №1. – С.32-42; Гордієнко А.І. Творчий бібліотечний трикутник: книга, читач і... : [проблеми та популяризація дитячого читання в Україні] / Гордієнко А.І. // Світ дитячих бібліотек. – 2010. – №4-5. – С.11-14; Берегового Я. Духовно-моральна толерантна революція єдинственна спасет мир..., если успеет / Я. Береговий // Педагогіка толерантності. – 2008. – №4. – С.31-91; Некрасової Н. Под одним небом : опыт летнего мжнза. библ. лагєря / Н. Некрасова // Б-ка в шк. – 2010. – №10. – С.17-20; Саприкіна Г. Наша бібліотека. Виховання толерантності у молодіжному середовищі бібліотечними засобами / Г. Саприкін // Педагогіка толерантності. – 2009. – №3. – С.39-50; Кобзаренко А. Культура. Бібліотека. Діти: формування і збереження духовної спадщини в інформаційному суспільстві / А. Кобзаренко // Світ дит. б-к. – 2007. – №4. – С.4-7 та ін.

Значна увага приділялася комп'ютеризації бібліотек, інформаційним системам, створенню бібліотечних Web-сайтів, маркетингу бібліотечних послуг, психолого-педагогічним проблемам взаємодії в системі «бібліотекар-читач» та ін. Цим проблемам присвячені статті, що публікував журнал «Світ дитячих бібліотек»: Т. Манжули «Дитяче читання в умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій», А. Кобзаренко «Культура. Бібліотека. Діти: формування і збереження духовної спадщини в інформаційному суспільстві», Н. Попової «Дитяча бібліотека в ХХІ столітті: автоматизація бібліотечних процесів у Херсонській ОДБ», Н. Новицької «Діти-інформація-культура-бібліотека», Я. Бондаренко «Web-сайт детской библиотеки как зеркало ее деятельности», численні публікації провідних фахівців Національної бібліотеки для дітей Т. Турбаніст, Т. Шамаріної, Н. Дюби, В. Красножон та багатьох інших авторів, в яких розкриваються форми роботи бібліотек з інтерактивними читачами, засоби формування інформаційної культури, методи довідково-бібліографічного обслуговування віддалених користувачів за допомогою сервісу «Віртуальна довідка» та ін. Належного вивчення і розповсюдження заслуговує досвід Дніпропетровської обласної дитячої бібліотеки, яка вже декілька років видає твори обдарованих дітей «Ластів'ята», а дитячі бібліотеки Чернігова, підтримавши досвід колег, видали яскравий кольоровий збірник дитячої творчості «Хай весь світ дивують нині діти неньки України», присвячений 20-річчю незалежності України.

У цей період було прийнято низку державних програм, спрямованих на розвиток бібліотечної справи України («Про Загальнодержавну програму

«Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»; Закон України, 5 березня 2009 р.: «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (зі змінами 2009 р.); «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дитини в Україні»: Указ Президента України, 16 груд. 2011 р.; «Стратегія розвитку бібліотек України: пріоритети політики Міністерства культури і мистецтв України»; «Про національну програму інформатизації»; «Програма збереження бібліотечних і архівних фондів»; «Про обов'язковий примірник документів»: Закон України, 9 квіт. 1999 р., «Про культуру»: Закон України 14.12.2010 р. зі змінами і доповненнями 2012 р. тощо. У ці роки проводилися благодійні акції «Українському селу – сучасну книгу», ініційовано прийняття Кабінетом Міністрів України «Концепції Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року», прийнято ряд програм, що впливали на діяльність дитячих бібліотек, зокрема «Програма дій в ім'я молоді» Міжнародного дитячого фонду ЮНІСЕФ, Програма поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року, Державна програма забезпечення розвитку та функціонування української мови на 2004–2010 рр., Державна програма «Українська книга», національний проєкт «Україна читає дітям» та низка інших важливих рішень та акцій, які потребують вивчення, аналізу, розкриття роботи бібліотек з реалізації цих рішень, широкого розголосу і оприлюднення, що і ставить одним із завдань дане дослідження.

Бібліотечна громадськість в означений період вирішувала питання впливу нових інформаційних технологій на читачку діяльність (Дзюба Н. Інформатизація дитячих бібліотек: досягнення, проблеми, перспективи / Дзюба Н. // Початкова освіта (Шкільний світ). – 2003. – 15 квіт. – С.2-3, Бібліотека 2.0 // Библ. дело. –2009. – №1(17)), сім'ї та школи на формування сімейних і громадянських цінностей (Жукова Т. Д. Родительское собрание по детскому чтению – эффективный инструмент возрождения традиций семейного чтения / Т. Д. Жукова // Библ. дело. – 2009. – №1(17)), вивчення характеру читання дорослих як фактору впливу на розвиток особистості дитини, сприяння бібліотек соціально незахищеним дітям (Перминова О. И. Содействие в социальной адаптации и интеграции воспитанников сиротских учреждений (на примере взаимодействия государственных и общественных организаций) / О. И. Перминова // Библ. дело. – 2009. – №1), етичні та психологічні норми спілкування, відповідність бібліотечно-інформаційних ресурсів запитам читачів (Дзюба Н. Необхідність створення національного тезаурусу України / Дзюба Н. // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек. – К., 1997. – С.11).

Однак, незважаючи на численні публікації про діяльність дитячих бібліотек, узагальнюючої праці, яка розкривала б особливості еволюції функцій, напрями і види їх діяльності в означений 20-річний період незалежності України (1991-2011рр.) не було, що і обумовило вибір теми даного дослідження, визначило його актуальність і мету.

2. Мета дослідження: вивчення, аналіз і узагальнення досвіду роботи бібліотек України для дітей з питань бібліотечно-інформаційної діяльності в період з 1991-2011 рр. та окреслення основних тенденцій їх подальшого розвитку у нових соціально-економічних умовах.

3. Об'єкт дослідження: спеціалізовані бібліотеки для дітей системи Міністерства культури України.

4. Предмет дослідження: напрями діяльності спеціалізованих бібліотек України для дітей з бібліотечно-інформаційного обслуговування юних користувачів.

5. Завдання дослідження:

аналіз і узагальнення бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей (індивідуальні, групові, масові форми роботи з читачами, інноваційні методи організації читання дітей, патріотичне, екологічне, естетичне, правове виховання дітей тощо);

вивчення досвіду роботи бібліотек із забезпечення доступу дітей до електронних засобів інформації, впровадження інформаційних технологій у практику роботи бібліотек;

виявлення ступеня релевантності бібліотечно-інформаційних ресурсів запитам і потребам дітей (аналіз стану фондів, проблеми формування і зберігання);

аналіз науково-методичного забезпечення роботи дитячих бібліотек з обслуговування читачів і організаторів дитячого читання;

аналіз науково-дослідної діяльності обласних бібліотек для дітей;

вивчення досвіду бібліографічної діяльності.

6. Методи дослідження:

контент-аналіз, статистичний, історико-порівняльний, конкретно-історичний;

вивчення та аналіз філософської, наукової, психолого-педагогічної, методичної і спеціальної літератури з проблематики дослідження;

аналіз законодавчих документів;

вивчення і узагальнення планово-звітної документації, оглядів діяльності роботи бібліотек України для дітей;

соціологічні методи дослідження.

7. Теоретичною основою дослідження слугуватимуть праці теоретиків, науковців, що розкривають системний підхід до пізнання процесів і явищ, які впливають на формування особистості, зокрема особистості дитини. У роботі використовуватимуться дослідження з педагогіки і психології дитячого читання С. Г. Матліної, Н. С. Вохришевої, О. А. Шибанова, І. А. Мейжис, В. О. Сухомлинського, С. Л. Рубинштейна, Л. М. Інкової, А. С. Кобзаренко, Н. О. Новікової, Т. О. Дол-бенко, В. М. Медведєвої, провідних спеціалістів Національної бібліотеки України для дітей, обласних та інших бібліотек для дітей. Філософською базою дослідження послуговують роботи А. В. Соколова, М. Я. Дворкіної, Б. М. Бачалдіна, В. В. Скворцова та ін.

При вивченні явищ і процесів бібліотечної теорії і практики використовуватимуться різні методологічні підходи. Когнітивістський, комунікативний, соціокультурний підходи до вивчення бібліотечної практики допоможуть вивчити та пояснити соціальну поведінку у вивченні пізнавальних інтересів, притаманних різним групам дітей і кожному індивіду. Методологічною основою даного дослідження і застосування когнітивістської моделі спілкування двох рівноправних сторін в системі «суб'єкт (бібліотекар) — суб'єкт (читач)» стануть праці В. І. Терешина, С. Г. Матліної, М. Я. Дворкіної, С. А. Єзової, І. О. Мейжис та ін. Гуманістичний підхід, що визначає особистість людини як головної цінності Всесвіту, а в бібліотечній справі завжди відстоювалася передова бібліотекознавча думка всіх часів, ґрунтується на розумінні унікальності та самобутності кожної людини, її здатності сприймати позитивний вплив і, у свою чергу, впливати на оточуючих. І. Мейжис розкрила сучасну модель бібліотечного обслуговування в системі такого порядку: особистість (бібліотекар) — особистість (читач). Гуманістичний підхід до вивчення нового періоду бібліотечної діяльності також актуалізується спробами сучасних філософів-гуманістів вирішити головне протиріччя техногенної цивілізації, що характеризується могутністю технічного прогресу і разом з тим – зuboжінням духовності. Тому вони справедливо закликають людей гуманізувати соціальні зв'язки і розглядати людину не як засіб, а як мету демократизації і гуманізації суспільства. Бібліотекознавець А. В. Соколов у статті «Библиотечный гуманизм и гуманистическая миссия библиотек в информационном обществе» (Библ. дело. – 2011. – №17 [155]. С.8-15) також обстоює суб'єкт-суб'єктний діалог, притаманний бібліотечному просвітництву. Інакше як зазначає вчений, починься клієнт-орієнтовані

обслуговування, яке породжує девальвацію ролі бібліотекаря як просвітянина і провідника гуманістичних ідей. Отже, гуманістичний підхід до вивчення історії дитячих бібліотек у період побудови демократичного суспільства, на наш погляд, допоможе розкрити багатогранну діяльність бібліотечних колективів як в реалізації особистих можливостей, звільнених від ідеологічних догм, так і читачів-дітей в їхньому творчому самовираженні через читацьку діяльність і взаємодію з інформаційними ресурсами, бібліотекарем.

Важливою теоретичною основою дослідження стануть праці науковців, зокрема дослідження стану і перспектив автоматизації бібліотек О. М. Пашкова, створення і використання електронних бібліотек І. А. Павлуші, вивчення читача Т. В. Ковальської і Г. М. Шевцової-Водки, книгознавців дитячої літератури Н. П. Марченко, Г. В. Корнєвої, Е. Огар, викладачів і дослідників дитячої літератури і дитячого читання вищих навчальних закладів тощо.

8. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше за роки незалежності України робиться спроба вивчити і узагальнити двадцятирічний досвід роботи бібліотек України для дітей, розкрити їхню роль у системі соціальних інститутів і в бібліотечній системі країни, інноваційні підходи в роботі з читачами, основні напрями діяльності в означений період. Нову наукову інформацію нестимуть архівні джерела. У науковий обіг вводитимуться численні документи, статистичні, законодавчі, нормативні матеріали, наукова і мемуарна література тощо. На основі залучених і вивчених джерел здійснюватиметься спроба виявити основні тенденції та напрями діяльності бібліотек України для дітей періоду 1991-2011 рр., сформулювати рекомендації щодо подальшого посилення ролі дитячих бібліотек у соціально-комунікативній структурі суспільства.

9. Практичне значення дослідження полягає у тому, що основні його висновки, зроблені на основі вивчення діяльності бібліотек України для дітей в означений хронологічними рамками період, спрямовуватимуться на удосконалення форм і методів роботи бібліотек з читачами-дітьми. Висновки, положення і рекомендації, які будуть подані як результат дослідження, зокрема щодо задоволення інформаційних, освітніх, пізнавальних, рекреаційних потреб різних вікових категорій дітей, можуть бути використані всіма бібліотеками України для дітей. Матеріали дослідження, виявлені і узагальнені фактичні дані слугуватимуть удосконаленню інформаційного і бібліотечно-бібліографічного обслуговування дітей, розширенню зон впливу бібліотек для дітей на різні верстви дитячого населення. Положення і висновки, які будуть подані в роботі, можуть стати у пригоді педагогам у

процесі викладання бібліотекознавчих і бібліографічних дисциплін у вищих і середніх навчальних закладах, інститутах підвищення кваліфікації керівних кадрів культури, школах кращого бібліотечного досвіду. Висвітлення результатів дослідження в спеціальній літературі і електронних джерелах сприятиме подальшому вивченню, узагальненню і розповсюдженню кращого бібліотечного досвіду роботи бібліотек України для дітей, створенню бібліографічного ресурсу «Історія бібліотек України для дітей в персоналіях».

Дослідження сприятиме включенню бібліотек України для дітей як рівноцінної складової в науковий дискурс, означенню провідної ролі бібліотек цього типу у виховній системі суспільства і держави в умовах глобалізованого світу.

10. Етапи дослідження:

I етап (2012 р. – 2013 р.) — розробка програми дослідження; визначення виконавців; збір літературних, електронних, архівних джерел, аналіз джерел.

II етап (2014 р. – 2016 р.) — продовження збору та аналізу джерел, систематизація, узагальнення матеріалів дослідження, підготовка окремих розділів.

III етап (2017 р. – 2018 р.) — написання тексту, редагування, підготовка до друку звіту про дослідження.

IV етап (2019 р. – 2020 р.) — створення науково-допоміжних бібліографічних посібників; видання монографії «Бібліотеки України для дітей 1991 – 2011 рр.».

11. Організатори дослідження: Національна бібліотека України для дітей.

12. Учасники дослідження: обласні бібліотеки для дітей; центральні бібліотеки ЦБС для дітей.

13. Керівник дослідження: А. І. Гордієнко, генеральний директор Національної бібліотеки України для дітей.

14. Виконавці дослідження: наукові працівники Л. П. Каліберда, канд. іст. наук, доцент, Н. П. Марченко, канд. іст. наук, Н. О. Новікова, канд. пед. наук, доцент; провідні спеціалісти Національної бібліотеки України для дітей: Т. М. Турбаніст, Т. В. Шамаріна, Л. П. Полікарпова, Н. О. Гагаман, Н. Ю. Горбенко, Г. І. Гудзима, Л. О. Гурбіч, Н. Й. Дзюба, Н. М. Загоруйко, О. М. Качанова, В. М. Красножон, Т. М. Кузілова, В. І. Олійник, О. Б. Петренко, О. А. Рещетняк, Н. М. Невмержицька, В. В. Давилєнко, О. П. Кислова, Н. Г. Секретна, Н. М. Школа.

15. Розділи дослідження:

- 15.1. Формування та збереження бібліотечних фондів бібліотек для дітей.**
- 15.2. Інформаційні технології в каталогізуванні.**
- 15.3. Робота з читачами. Популяризація літератури з різних галузей знань.**
  - 15.3.1. Культурно-комунікативні технології в діяльності бібліотек для дітей.
  - 15.3.2. Креслявча робота в бібліотеках для дітей.
  - 15.3.3. Патріотичне виховання в бібліотеках, форми і методи роботи.
  - 15.3.4. Формування правової культури. Соціалізація особистості дитини.
  - 15.3.5. Профорієнтаційна робота бібліотек. Трудове виховання.
  - 15.3.6. Популяризація природничо-наукових знань. Екологічне просвітництво дітей засобами бібліотечної роботи.
  - 15.3.7. Діяльність бібліотек у сфері інформаційного супроводження освітньої діяльності учнів, робота з педагогічними колективами, освітніми позашкільними закладами, батьками дітей.
  - 15.3.8. Бібліотека – рекреаційний центр. Робота бібліотек з обдарованими дітьми.
- 15.4. Бібліографічна діяльність бібліотек для дітей**
- 15.5. Науково-дослідна робота бібліотек для дітей.**
- 15.6. Науково-методична та організаційно-методична робота бібліотек для дітей.**
- 15.7. Управління діяльністю бібліотек для дітей.**
- 15.8. Рекламні технології в бібліотечно-інформаційній діяльності.**
- 15.9. Соціальне партнерство.**
- 15.10. Міжнародне співробітництво бібліотек України для дітей.**

Вул. Баумана, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
<http://www.chl.kiev.ua>
mail: lib@chl.kiev.ua